

А. С. Кобець,
к. т. н., проф., ректор, Дніпропетровський державний аграрний університет

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ, МОДЕРНІЗАЦІЄЮ ТА РЕФОРМУВАННЯМ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

Визначено чинники актуалізації та ключові напрями модернізації системи вищої освіти України. Досліджено основні завдання модернізації освіти. Обґрунтовано проникнення інформаційно-технологічних інновацій у всі сфери освітньої галузі.

The factors of actualization and key trends of modernization of the system of higher education of Ukraine are certain. The basic tasks of modernization of education are explored. Penetration of informatively-technological innovations is grounded in all spheres of educational industry.

Ключові слова: інновація, освітня сфера, соціально-економічний механізм, трансформація, формування, функціонування.

ВСТУП

Перехід до постіндустріального суспільства і економіки знань на початку нового тисячоліття супроводжується проникненням інформаційно-технологічних інновацій у всі сфери і галузі індустріальної економіки, заміною праці знаннями, переходом від емпіричних навичок до інтелектуальних. У постіндустріальному суспільстві знання та інформація послідовно перетворюються на глобальний конкурентоспроможний продукт. На цій основі формуються умови для переходу до ринку освітньо-наукових послуг.

Держава в цих умовах повинна формувати цілісний соціально-економічний механізм, здатний посилити витребуваність бізнесом результатів НДДКР, витребуваність спеціалістів з якостями науковця-дослідника. Функціонування такого механізму є елементом формування в Україні основ постіндустріального суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Українські дослідники Долішній М.І., Злупко С.М., Куценко В.І., Геець В.М., Семів А.К., Вовканич С.І. та інші, розвиваючи цю тезу, послідовно аргументували необхідність нарощування людських знань як одного з найдинамічніших ресурсів, який забезпечує формування і функціонування інноваційного середовища. Озброєність знаннями стає найважливішою рушійною силою розвитку суспільства. Варто підкреслити, що розвиток людського капіталу формує якісно нове інвестиційне середовище, є передумовою реалізації інноваційної моделі економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити чинники актуалізації та ключові напрями модернізації системи вищої освіти України;
— дослідити основні завдання модернізації освіти;
— обґрунтувати проникнення інформаційно-технологічних інновацій у всі сфери освітньої галузі.

РЕЗУЛЬТАТИ

Однією з відмітних ознак постіндустріалізму називають плюралізм. За Г. Поповим, "плюралізм — це сполучення регулювання і конкуренції, мотивів прибутку і соціальної відповідальності, ринку і соціальної орієнтації, ініціативи і дотримання "загальних правил" [7, с. 42]. Тим самим плюралізм є рушійним компонентом в становленні і розвитку постіндустріалізму.

Постіндустріальне суспільство передбачає існування відповідного середовища, яким є економіка та суспільство знань. Серед основних ознак суспільства, побудованого на знаннях, виділяють:

а) людський вимір — знання створюються і розвиваються людьми;
б) знання, що продукуються людьми, є товаром, який можна придбати, зберігати, розповсюджувати, обмінювати. Але це товар, який постійно змінюється і якісно оновлюється;

в) нові глобальні знання змінюють конфігурацію геополітичних сфер у світі. Деякі країни і великі транснаціональні компанії спроможні створювати нові знання, захищати та продавати їх, інші є переважно користувачами чужих знань;
г) нові знання стають більш комплексними, проблемно-орієнтованими і міждисциплінарними, а проблеми, які повинні вирішуватися з їх використанням, більш складні та взаємопов'язані [6, с. 49].

Наша держава на початку трансформаційних перетворень не змогла створити дієвих механізмів для функціонування та примноження інтелектуального капіталу з врахуванням ринкових реалій. Щоб реалізувати ідеї формування інноваційної моделі економіки необхідно вивести на якісно новий рівень функціонування систему освіти, оскільки саме освіта є фундаментом формування знань та інтелектуального капіталу.

Знання, реалізовані в системі інноваційної діяльності, є вагомим елементом на шляху досягнення високих темпів економічного зростання та добробуту суспільства. Вплив освіти на інші сфери життя суспільства відбувається через зміни змісту освіти, введення нових спеціальностей і програм, виховання в людини певних ціннісних орієнтацій. Освіта містить у собі зародки інноваційності для інших сфер, тому шлях економічних і суспільних реформ пролягає саме через освіту.

В економічно розвинених країнах освіта є рівноправною з матеріальним виробництвом галуззю економіки, яка робить істотний внесок у збільшення національного доходу та багатства суспільства. Таким чином, освіта перетворюється у визначальний чинник соціальної стабільності суспільства, національної та економічної безпеки держави, оскільки освіченість нації у широкому контексті — це джерело її саморозвитку, основа консолідації суспільства та національної стійкості. Освіту, яка являє собою складну організаційно-економічну систему, можна розглядати також як галузь соціально-економічної діяльності [4, с. 112]. В цій якості освітня галузь постійно ускладнюється як система, наповнюється новим змістом, інтегрується в інші сфери економіки, суспільні інститути, міжнародні корпоративні об'єднання.

Зміна крупних технологічних епох в житті суспільства незмінно пов'язана із зміною концептуальних засад освіти, які відображають освітні парадигми. У широкому розумінні парадигму (гр. *paradeigma* — приклад, зразок, як термін була введена американським філософом Т. Куном) визначають як набір переконань, цінностей і технік, що їх визнають та поділяють члени даного наукового співтовариства. Виокремлення парадигми передбачає порівняльний аналіз усталених концепцій з новітніми з погляду їх революційності, радикальності та прогресивності [5, с. 149]. Освітня парадигма задає цілі, зміст і методи навчання, а також форму освітніх закладів. Як тільки парадигму приймають, вона стає потужним каталізатором наукового прогресу.

В індустріальному суспільстві сформувалася класична парадигма освіти, яку характеризує домінування функції корисності знань, що забезпечувало підготовку людей до обслуговування виробництва. Класична парадигма освіти обмежувалась розумінням закономірностей процесів, що відбуваються в природі і суспільстві, відтворенням ефективних практик, які склались в минулому. Випускник такої системи не здатен працювати у режимі майбутнього і перетворювати дійсність, не володіє навичками реальної діяльності щодо створення інноваційних і конкурентоспроможних продуктів. В умовах економіки знань стара освітня парадигма втратила свою дієздатність і на її місце має прийти інша парадигма, адекватна сучасним вимогам.

Нова освітня парадигма має передбачати практично-орієнтовані форми реалізації вищої освіти, формувати фахівця як носія проектно-діяльнісного світогляду, який здатний свідомо і відповідально "працювати з майбутнім". Сучасний спеціаліст повинен вміти управляти, постійно примножувати знання, перетворювати науку в безпосередню технологію діяльності. І якщо в індустріальну епоху переважав підтримуючий тип навчання, то нова освітня парадигма має орієнтуватись не на озброєння людини знаннями у певній галузі, а формувати науковця-дослідника, здатного орієнтуватись у величезних обсягах інформації, критично її оцінювати та аналізувати, планувати, приймати відповідальні рішення і володіти гнучкістю в сучасному глобалізованому світі. Тому можна погодитися з думкою, що "освіта не повинна давати всієї суми знань, освіта повинна кожному дати шанс виявити себе в цій сумі знань. Людина — це проект, самобудування. Якісна освіта допомагає людині реалізувати свій життєвий проект" [3, с. 20]. Але, як нам видається, в новій освітній парадигмі змінюються акценти у визначенні освітніх цілей і наукових цінностях, основна увага приділяється не стільки процесу викладання, скільки результатам навчання. Кінцевим результатом освіти має бути спеціаліст, який здатний використовувати наукові знання та примножувати їх на робочому місці.

Трансформація передбачає глибинні якісні перетворення, які становлять фундамент подальших змін у сфері освіти. Трансформація означає реформи, але вони настільки значимі і масштабні, що визначають спрямованість подальших реформ. Трансформаційні перетворення ведуть до зміни середовища, в межах якого здійснюється розвиток. Трансформація у сфері вищої освіти може розглядатись в трьох аспектах:

- політичному (деідеологізація вищої освіти);
- суспільному (перехід знань в якість товару, комерціалізація освіти);
- економічному (демонополізація вищої освіти, поява приватних ВНЗ і формування конкурентного середовища).

Трансформація започаткувала перехідний процес, визначила його направленість. На сьогодні можна стверджувати, що перехідний період у розвитку нашої країни завершився (відбулись реформа власності, демократизація суспільства), Україна отримала статус країни з ринковою економікою.

На часі якісне вдосконалення ринкових механізмів у всіх сферах життєдіяльності суспільства з тим, щоб підвищити конкурентоспроможність країни.

Модернізація вказує на якісну спрямованість реформ, на їхню націленість на впровадження нового і прогресивного, що може підвищувати конкурентоспроможність освітнього комплексу. Модернізація освіти визначають найактуальнішою проблемою сучасного соціально-економічного розвитку України: "комплексна й глибока модернізація системи освіти — це імператив освітньої політики України, її головний стратегічний напрям" [2, с. 19]. Основу модернізації освіти повинна складати формування нового організаційно-економічного механізму, який полягає у відмові від режиму повного бюджетного утримання системи вищої освіти та перехід до механізму багатоканального інвестування в неї на основі порівняння прибутків і витрат зі сторони споживачів її продукту [1, с. 29].

Як основні завдання модернізації освіти, в тому числі вищої, декларуються:

- оновлення змісту освіти і підвищення її якості;
- рівність доступу до освіти;
- гуманізація, індивідуалізація навчально-виховного процесу;
- формування ефективних механізмів трансляції соціального замовлення системі освіти; варіативність навчальних планів і програм;

— децентралізація і демократизація управління освітою, розширення участі суспільства в управлінні освітою.

І трансформація, і модернізація супроводжується реформами.

У процесі побудови ринку наша держава не сформувала належного соціально-економічного, правового механізму для послідовного реформування всіх складових елементів освітнього комплексу. Система державного регулювання освітньої галузі становить каркас її економічного механізму і в постперехідному періоді одним з найважливіших стратегічних завдань державної освітньої політики повинне бути вдосконалення економічних механізмів функціонування освітнього комплексу.

Економічні відносини в процесі підготовки кадрів в умовах планової економіки здійснювались лише між державою і ВНЗ і будувались на принципах планомірної організації підготовки і розподілу спеціалістів. В умовах становлення ринкових відносин економічні механізми в сфері вищої освіти значно урізноманітнюються і ускладнюються, що вимагає перегляду існуючих форм і методів державного регулювання як системи вищої освіти в цілому, так і її економічних механізмів, зокрема вироблення нової регуляторної політики з урахуванням ринкових реалій.

У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті визначено, що сучасна система управління освітою розвиватиметься як державно-громадська і має враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг. Проте ці, безперечно, раціональні положення, мають бути підкріплені реальними і дієвими механізмами реалізації, які на сьогоднішній день ще не сформовано, що ускладнює їх реалізацію. Для того, щоб задекларовані наміри модернізації системи освіти і управління нею не перетворились на гасла, освіта повинна мати підтримку від держави. Така підтримка має базуватись на усвідомленні значення освіти у сучасному суспільстві, розумінні освітніх проблем та їх першопричин, наявності дієвих механізмів виведення системи освіти на якісно новий рівень розвитку.

ВИСНОВКИ

Отже, дослідження проблем вищої освіти в Україні базуються на сучасних концептуальних доктринах, якими є теорія постіндустріального суспільства і теорія людського капіталу. Використання теоретико-методологічних підходів дає підстави формувати контури нової освітньої парадигми, яка розглядає вищу освіту як стратегічно важливу галузь, котра готує людину до самореалізації в сучасному світі і активного його перетворення. Нова парадигма освіти повинна лягти в основу державної політики в сфері освіти, що потребує вироблення нових механізмів державного регулювання, зміщення акцентів від самого процесу навчання на його результати. В світлі цієї парадигми кошти, вкладені в вищу освіту, розглядаються як інвестиції в людський капітал, який є визначальним чинником економічного зростання.

Література:

1. Буковинський В. Проблеми становлення системи приватного інвестування в українську освіту / В. Буковинський // Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. Збірник наукових праць. — Київ. — 2005. — Вип. 45. — С. 24—32.
2. Вища освіта України — європейський вимір: стан, проблеми, перспективи. Матеріали до підсумкової колегії МОН України (21 березня 2008 р.) // Освіта України (спецвипуск). — 2008. — № 21—22 (905). — С. 1—23.
3. Зубрицька М. Людина — це проект, самобудування... // Пост-Поступ. — 2007. — № 12 (18). — С. 20.
4. Каленюк І.С. Економіка освіти: навчальний посібник / Каленюк І.С. — Київ: Знання України, 2003. — 316 с.
5. Малий І.Й. Держава і ринок: філософія взаємодії: Монографія / За заг. та наук. ред. д-ра екон. наук, проф. І.Й. Малиго / І.Й. Малий, М.І. Діба, М.К. Галабурда. — К.: КНЕУ, 2005. — 358 с.
6. Матюшенко І.Ю. Перспективи розвитку освіти в Україні в умовах створення суспільства, побудованого на знаннях / Матюшенко І.Ю. // Економіка розвитку. Вид-во ХНЕУ. — 2006. — № 1 (37). — С. 48—54.
7. Попов В. О платном образовании / В. Попов // Альма Матер (Вестник высшей школы). — 2003. — № 11. — С. 42—43.

Стаття надійшла до редакції 13.07.2011 р.